

Eestikeelne luule 2020

Aprill, 2021

Aare Pilv

Alustuseks piirid. Ma vaatasin läbi eestikeelse täiskasvanutele mõeldud luule, kasutades nimestiku tegemiseks ESTER-i kataloogi ja pannes märksõnaks „luuletused”, keeleks „eesti” ja aastaarvuks 2020. Ma ei võtnud arvesse lasteluulet, sest selle kirjutamine ja hindamine käib omaette kriteeriumite järgi, neist ilmselt kõneleb lastekirjanduse ülevaade. Samuti jääb vaatluse alt välja räpp ja slämmiluule, sest nende täielik mõju on kogetav ikkagi vaid suulises esituses ning kirjalikul kujul on seda ka üsna juhuslikult (näiteks on **man**na ja **EiKi** tekste „Värskes Rõhus”, aga soovitan huvilistel neid pigem kuulata, mõlemad on väärt kraam). Olen mehaaniliselt jätnud kõrvale ka kõikvõimalikud netiportaali ja ainult netis avaldatud kogumikud – täielikku ülevaadet neist saada pole niikuinii lootustki. Ka ei mahtunud põhjalikuma vaatluse alla kirjandusajakirjade kaudu toimuv rikkalik luuleelu.

Alustan nii-öelda servast. Kui rääkida eestikeelsest luulest kui mingist kultuuriprotsessist, siis ei ole see isoleeritud nähtus, tema piiridel toimub kogu aeg teistsuguse komponimine, uue info kogumine, võõraste kirjutamisviiside läbiproovimine oma keeles. Ma pean silmas tõkeluulet. Arvan, et tõkeluule on eestikeelse luule loomulik osa, mis teinekord mõjutab kas tõlkiva luuletaja enda poetikat või toob luulesse üldiselt uusi laade, teemasid ja toone.

Kolmel puhul tõlgiti tervikluulekogu – **Lawrence Ferlinghetti** „Meele lunapark” (inglise keelest Peeter Sauter; Tallinn: Salv), **Ljubov Jakõmtšuki** „Donbassi aprikoosid ja teisi luuletusi” (2019, 2. tr 2020; ukraina keelest Mathura; Lelle: Allikäärne) ja **Ilya Kaminsky** „Kurtide vabariik” (inglise keelest Carolina Pihelgas; Tallinn: Kultuurileht). See on kiiduväärt praktika, neist jäi ka kõige sügavam mulje. Lisaks on mu meelest väga mõjuv raamat Hendrik Lindepuu poola keelest tõlgitud **Ryszard Krynicki** „Keda ei ole. Valik luuletusi” (Halliste: Hendrik Lindepuu Kirjastus). Krynicki oma viidetega Kobayashi Issale ja üldise nabi poetikaga sobitub eesti luules juba kenasti sisse sätitud jaapani-pessa. Mullustest tõlgetest kuulub siia loomulikult **Sumikura Mariko** ja **Uemura Taeko** „Unelmaid ketrav naine” (jaapani keelest Taimi Paves ja Jüri Talvet; Tallinn: Ars Orientalis; väga kaunis kujundus Kalle Müllerilt!). Algupärasest loomingust lisandub veel mitu raamatut. Esiteks Agu Sisaski tagasivaateline „Teel. Pilguheit jaapani hinge”, mis sisaldab luulet autori 1980-ndatel ilmunud kogudest „Mägi ja lehvik” ning „Draakonilend” läbisegi Jaapani-aineliste meenutuste ja mõtisklustega. Teiseks **Merike Õimu** „Üle sõnalatvade”, mis kätkeb umbes 300 tankat. Õim debüteeris 1985. aastal ja on pärast varjus olemist uuel sajandil vaikselt naasnud. Ta on autor, kes kirjutab õrnalt ja aimamisi ning suudab hajuvaid meeleolusid täpselt tabada. Kogumikku võinuks küll mõnevõrra harvendada (kus pildi või tundehetke asemele astub seletus, seal muutub igavaks), aga leidub vägagi õnnestunud tankasid. Virge Jõekalda napp abstraktne graafika toetab luuletuste meeleolu hästi. Jaapanlikkusega seostub ka **Annika Selliku** „Tuultest Tuba” (*sic!*), väga elliptiline ja õhuline luule, mis meenutab õrna pliatsijoonist. Kui Sellik ei püüa just keeleliselt mänglema hakata, siis on ta vägagi veenev, aga vajab eraldi häälestumist. Oma parimatel hetkedel meenutab ta kohati Gennadi Aigid, kohati Eha Lättemäed. Igal juhul huvitav, et selline laad

praegu eesti luules olemas on. Haiku vormis luuletustele on üles ehitatud ka anonüümse autori „**Aegruum**” (mis sisaldab ka mõnesid Jim Ollinovski tekste) – raamat tervikuna on omaette kontseptuaalne kunstiteos (kujundaja Miguel Moreira, toimetaja Joonas Veelma, illustratsioonid Kärt Hammer) ja on tegelikult järjeks samanimelisele kontseptuaalsele Instagrami-kontole, mis sisaldab haikusid komplektis visuaali ja heliga. Jaapanlikkusega võib siduda veel mitmeid autoreid (näiteks Aarne Puud ja Ingel Taela), see on igal juhul üks eesti luules kinnistunud register.

Mitu raamatut tunduvad jätkavat tõlkijate endi algupärase luule taotlusi. Soome luuletaja **Rita Dahli** näol on tegu Elo Viidingu sugulashingega („Aja süda”; Tallinn: EKSA), sama võib öelda hindikeelse klassiku **Kunwar Naraini** ja Mathura kohta („Kõigi sammude kuma”; Lelle: Allikaäärne). Mathuralt ilmus ka **Rumi** „Paradiisisõnad” (Tallinn: Koolibri), mis pole küll tõlge algkeelest, vaid ingliskeelse valikkogu eestindus (inglise keele kaudu on Rumi tõlkinud varem ka Doris Kareva, aga nagu aru saan, pole see patt, kuna ka tänapäeva Iraanis kasutatavat Rumi mõistmiseks pigem inglisi- kui nüüdisiraanikeelseid tõlkeid).

Lauri Sommeri (siin pseudonüümiga Nuga Soopealt) „**Indiaani luulet**” (Räestu: Tiivaalune) on tugevalt tõlkija nägu autoriantoloogia, mingis mõttes võib seda arvata isegi Sommeri luulekogudega ühte ritta – kuivõrd tegu pole algkeelest tehtud ega üksikasjalikult kommenteeritud tõlkega, vaid üsna palju kontekstist on jäetud lugeja fantaasia hooleks, luuakse siin üks asteekidest inuittideni ulatuv eksootiline kujutluslik maailm, mille juured on tõlkija lapsepõlve indiaani-igatsustes. Huvitav on, kuidas Sommer on otsinud meie kultuurile tuttavaid keelelisi ja poeetilisi registreid, milles tõlked hakkaksid tööle eesti või soomegriliku luulena.

Riina Jesmini tõlgitud ja Doris Kareva toimetatud **Eric Stenbocki** „Kogutud luule” (Valkla: Ulmus Domini) on intrigeeriv lisandus Eesti kultuuriloo sidemetele muu ilmaga. Raamat on osa triloogiast, millesse kuuluvad ka Stenbocki elulooraamat ja valik tema proosat (kõik Jesmini tõlkes). Eric Stenbock (1860–1895) oli baltisaksa ja ida-friisi juurtega inglise dekadent ja esteet, kes on mitut puhku viibinud Eestis, sest ta päris oma vanaisalt Kolga mõisa. Eesti-teema kajastub põgusalt ka tema luules.

Tõlkeluule hulka kuulub **Lembe Loki** „Mujal nüüd. Elsewhere today” (prantsuse keelest autor, inglise keelde Simon Hamilton; Pärnu: Penikoorem). Siin on Eestist pärit Prantsuse laulja mõttekillud sellest, mida tähendab elada kodumaast eemal. Raamatu raamiks on lõigud Önnepalult, sellega antakse viide, kuhu traditsiooni see teos kuulub. Tõenäoliselt kõneleb see raamat kõige rohkem Loki muusikutegevuse kontekstis.

Leho Ruusi tõlgitud **Georg Trakli** täielik koondkogu „Luule. Proosa. Draamad” (Tallinn: OVK; peaaegu 1000 lehekülge koos originaalidega) kuulub paraku kurioosumite hulka – tõlked on keeleliselt sageli kohmakad, mõnikord lausa ärkamisaegses stiilis. Kurb juhtum, sest suure ja ilmselt innuga tehtud töö tulemus on väärtuselt kidur. Õnneks on meil juba olemas pikk Trakli-tõlkimise traditsioon.

Paul Celani kogumikku „Tema seljas ratsutab öö” (saksa keelest Aare Pilv ja Rein Raud; Tallinn: Salv) ma mõistetavail põhjustel ei kommenteeri, nagu ka mitte oma katset **Larissa Joonase** luulet eestikeelse kirjandusvälja osaks tuua („Arütmia või ööbikud”; Tallinn: Tuum). (Eesti venekeelsete luuletajatega seoses võiks ehk öelda, et tegelikult olid

Kultuurkapitali venekeelse kirjanduse nominentide hulgas ära nimetatud kõik, kellelt midagi olulist ilmus: Larissa Joonase, **Igor Kotjuhi** ja **Ljudmila Loginova Kazarjani** venekeelsed luulekogud, neile lisandub nominatsioonita jäänud **Nikolai Karajev**. Eestis ilmus veel kümnekond venekeelset luulekogu, kuid minu pilgu järgi nad eelnimetatute tasemele ei ulatu. Huvitav on ehk mainida, et peaaegu pooled neist raamatutest on välja antud Sillamäel.)

Tõlkeluulet avaldati hulgaliselt ka ajakirjades. Oli kaks autorit, kelle tõlkeid ilmus kõigis kolmes Kirjanike Liidu ajakirjas. Johann Wolfgang Goethe varsti ilmuvat suurt kogumikku kuulutavad ette Maarja Kangro, Jaan Unduski ja Ivo Voldi tõlked „Akadeemias”, Mati Sirkli omad „Loomingus” ja üks August Sanga taastrükk „Vikerkaares”. Wimberg võttis ette Reiner Brockmanni tekstide tõlkimise ja (eestikeelsete tekstide puhul) kaasajastamise ning tulemus oli põnev.

Omaette kihistuse luulepildis moodustavad varem ilmunud luule uustrukid eri kombinatsioonides. See on vajalik aluspinnase kindlustamine, elavate autorite puhul ka oma loomingu rõhuasetuste sättimine.

Puhtalt kordustrukid on **Karl Ristikivi** „Inimese teekond” (Tallinn: Hea Lugu) ja **Doris Kareva** „Deka. Ilmunud ja ilmunuta luulet 1975–2007” (esmatrükk 2008; Luige: Verb). **Anna Haava** „Ma lähen üle nõmme. Mõtted. Luule. Jutud” (koostanud Sirje Endre ja Kadi Pajupuu; Tallinn: SE&JS) koondab valitud mõtteterasid raamatust „Peotäis tõtt” (1900) ja proosapalu raamatust „Väikesed pildid Eestist” (1920), luule osas laiema valiku. On ka Haava tõlkeid-mugandusi, luuletekstidel on juures viited rohketele viisistustele; raamat pole tavapärase valikkogu, vaid pigem album üksikutest Haava loomingu lõikudest. „Tänapäeva” kirjastus jätkas oma valikkogude sarja kahe raamatuga: Lauri Sommer on koostanud ühe oma poeetilise esivanema **Ernst Enno** valimiku „Imelikku rada pikka”, Mart Velsker **Gustav Suitsu** loomingu uutmoodi komponeeriva „Nii tuli õhtu”. **Heiti Talviku** „Don Ramon. Valitud luuletusi” (Pärnu: Penikoorem) on Peeter Ilusa koostatud *greatest hits* koos Ado Vabbe illustatsioonidega. Sümpaatne on, et Värskas kohalik klassik **Paul Haavaoks** on nüüd saanud mahuka ja esindusliku valikkogu „Palumaad ja rannahääl” (koostanud Ilme Hoidmets ja Nele Reimann; Värskas: Seto Instituut). Ly Seppel ja Kristiina Ehin on kokku pannud **Andres Ehini** valikkogu „Kimbuke sinilolli”, mis annab saatesõnade kaudu intiimsema pildi eesti sürri klassikust ning sellest, mida on tütar isalt luuletajana pärinud; esmakordselt ilmub siin ka kimp 1970-ndaist pärit luuletusi, mis leiti KGB toimiku vahelt. „**Navitrolla mõttevigurid. Ott Arderi luuletused**” (Tallinn: Tammerraamat) on väike kunstialbum, kus iga pilti on valitud kommenteerima üks Arderi luuletus. **Liisi Ojamaa** „Kahel lahtisel käel. Ilmunud ja ilmunuta luule” (Tallinn: Varrak) on omalaadsete hulgas kuninglik: väga korralikult tehtud koondkogu, koos bibliograafiliste andmete ja Andres Aule põhjaliku kommentaariumiga. Viimane osa varem raamatuis ilmunuta tekstidest on Doris Kareva koostatud. Kuidagi on õnnestunud vältida muljet, nagu oleks püstitatud monument, raamat elab, selles muljes on oma osa Ly Lestbergi kujundusel, Kaisa Kaera fotodel ning Dagne Aaremäe kaartidel Ojamaa mentaalsest geograafiast.

Siinkohal sobib mainida kolme meie hulgast juba lahkunud klassiku uudiskogusid. Hando Runnel on koostanud talle südamelähedase **Hendrik Adamsoni** seni raamatuis ilmunuta ja käsikirjalistest luuletustest kogumiku „Elu sõnad. Järelepõiming” (Tartu: Ilmamaa), mis

kujutab endast väärtuslikku lisandust kirjanduslukku. Õnne Kepi ja Maarja Hollo koostatud ja põhjalike saatesõnadega varustatud **Bernard Kangro** „Põues on palanguid, põskedel õhtuse paitus. Avaldamata luuletusi” (Võru: Võru Instituut) on teatav raam Kangro mahukale luulekorpusele. Raamat koosneb kolmest osast, alguses päris noorusea katsetused (kohtame seal barbaruslikke, talviklikke, visnapuulikke intonatsioone), teiseks „Sonettidele” eelnenud sonetivalimik, kolmandaks Kangro viimseks jäänud autobiograafiline poeem „Oktoobri sonetid”, kus vaadatakse tagasi just nendele aegadele, millest pärinevad raamatu algupoole luuletused. See on vana hea Kangro, talle iseloomulik unenäoline voogav põiheli on tuttav. Jaan Undusk on trükki toimetanud Jaan Krossi nõtked ja hoogsa värssromaani „Tiit Pagu”, mis omal ajal lõpule viiduna olnuks ilmselt sama olulisel positsioonil kui „Söerikastaja”. (Sellele sekundeerivad „Loomingu” mainumbris ilmunud Krossi värsskirjad Villem Raamile.)

Elavatest autoritest andsid oma valikkogu välja kaheksa inimest. Agu Sisaskist juba oli juttu. **Arvo Valtoni** „Kogutud teoste” 26. köide „Varia” ja 27. köide „Novellid...” „Novellid, luuletused, aforismid, artiklid” (Tallinn: Kirjastuskeskus) sisaldavad mõlemad muude žanrite kõrval nii varem ilmumata luulet kui ka tekste 2019. aasta kogust „Vaadeldes voolavat vett”. Mõnevõrra hämmastav on Valtoni kui prosaisti ja Valtoni kui luuletaja vaheline taseme amplituud; paremad haikud on siiski loetavad heade aforismidena. Samasisuline hämming saatis mind ka **Maimu Bergi** luulekogu „Vanaema paneb vihmavarju kinni” (Tallinn: Tuum) lugedes.

Hando Runnelil ilmus kaks mahukamat raamatut (ei saa pead anda, kui suur osa nendest tekstidest võivad olla esmatrükid, Runnel avaldab palju ja arvepidamine on mul juba sassis): erinevatele inimestele pühendatud luulet koondav „Aadamal oli seitse poega”, korralik temaatiline kogumik, Runnel nagu Runnel ikka; ja aforisme ning mõttesalme ning autori joonistusi sisaldav kena väljanägemisega album „Ma ja ta ka ehk Mesinädalate memuaarid” (mõlemad Tartu: Ilmamaa). Samuti Ilmamaa autori **Indrek Hirve** „Minu viimane kevad” on väike valimik kolmest hiljutisest paksust luulekogust. Eessõna järgi on see suunatud noortele ja on ühtlasi paariline autori varase luule valimikule „Minu vana armastus” (2019). Hirvel ilmus mullu ka uudiskogu „Ratsuritäht”, mis jätkab poetilises mõttes tema küpsema perioodi lihtsamat klaari vabavärssi, kuid märgatav on sisuline pöörak: me kohtame siin resigneerunud ja väsinud vananevat meest, kes näeb tüdrukute huuli endast kaugenemas ja hakkab sõnade vastu usaldust kaotama. Kohati samastub luuletaja Tartu linnaga, otsekui hajub ise Tartuks. Hirve kogu luuletrajektoori taustal on see huvitav raamat. Hirv on professionaal, ta ei luba endale mõttetuks ja labaseks muutumist, isegi kui öelda on hõredalt – ta teeb sellest hõredusest luule enese aine. Võimalik, et Hirv hakkab sisenema uude loomingu perioodi (kui iga perioodi pikkuseks pidada umbes 15–20 aastat, eelmine kääne oli „Liblikate õhkkerge veri”, 2001).

Hirve raamat hakkas möödunud aasta luule kontekstis kokku kõlama **Aarne Puu** luulega. „Ma elan ruumis. Luulet 1985–2020” (Tallinn: Tiritamm) sisaldab ka autori uusi tekste. Puu on sümpaatne luuletaja oma iseloomuliku napi stiiliga, mille plastilisus ja sügavus tundub küll murenema hakkavat, kui jutuks tulevad päevakajalised sündmused. Jääb mulje, et just uuemad luuletused on kõhnemad. Puu väärriks tegelikult üht korralikku koondkogu, sest mingites aspektides kannab ta väga selgelt edasi 1980-ndate keskpaigas võrsunud luule traditsiooni selle väärtuslikumal kujul – seda iseloomustab teatav „talvisus”, jaapanlikkus, nukker mõtlikkus (vrd näiteks varase Õnnepalu või Õimuga või miks mitte „Salateadvuse” või „Varju ja viivu” Karevaga). Näide: „Mööduvad / tuhanded aastad / hommikuks jälle / värskelt sadanud / lumi on / maas.”

Ingel Tael, kes avaldas valikkogu „Arm ja arm”, on samuti üks sellesama 1980-ndate laadi edasikandja. Selles luules on täpsust ja kandvust, Tael valdab nappuse ja luuleteksti kompaktsuse kunsti, toon pole väga reljeefne, aga puudutav. Mul on hea meel, et see kogumik olemas on, sellel luulel on võime vaimu koondada.

Jüri Kotšinevi raamatu „Armastuse nimi. Valik luuletusi 1979–2018” (Tallinn: Grenader) esimene pool on 2007. aastal ilmunud kakskeelse „Kaduviku/Былое” eestikeelne osa, teine pool uued värsid. Pateetika ja vemmälvärsilikkuse vahel võnkuv luule, teemad jõngast patriotismist igatsusliku armastuseni. Raamatut väärindavad kadunud Jaak Johansonil illustatsioonid (Johansonil ornamendid kaunistavad ka Ave Alavainu raamatut). **Valeri Noskov**, kes avaldas „Igaviku igavesed kaaslased. Valikkogu” (Haabneeme), kuulub eestivene luuletajate hulka õigupoolest ainult rahvuse tõttu, luuletused ise on eesti keeles kirjutatud. Laadilt ja tasemelt harrastajalik, aga elurõõmus ja vungiga luule.

Nooremast põlvkonnast on valikkogu avaldanud **Carolina Pihelgas**. „Tuul polnud enam kellegi vastu. Valik luulet 2006–2020” (Tartu: Kaksikhammas) sisaldab koostaja Hasso Krulli põhjalikku järelsõna, millele mul pole suurt midagi lisada.

Omaette „žanr” luulekogude hulgas on raamatud, mida võiks nimetada „elukogudeks” – need koondavad varem raamatuid mitte avaldanud luuletajate pika aja jooksul kogunenud loomingut ning jäävad tavaliselt nende ainsateks. Selline on huvitava elusaatusega väga eaka **Nathan Kuke** (EELK esimese piiskopi Jakob Kuke poeg) „Sahver”, mis sisaldab kõiksugust, alates usulisest luulest kuni haikudeni, ka saksa ja hispaania keeles. **Elvine Osko** „Siit leia” (välja andnud Margit-Mariann Koppel) on väliseestlase elu jooksul kirjutatud salvide kogu koos mälestusliku jutustusega; luulena trafaretne ja abituvõitu, kuid ühe elu dokumendina vägagi huvitav. Põnev on emeritpeapiiskopi **Andres Põdra** „Vaibad kirkuse trepil. Noorpõlveluulet”, mis sisaldab tekste aastaist 1968–1988. Tema esikkogu jäi 1974. aastal tsensuuri kinni, sest Põder õppis EELK Usuteaduse Instituudis – kuigi usuline temaatika tekib tema luulesse alles hiljem (ja see see üllatab oma ebaklišeelikkusega). Ta tegutses Lääne-Eesti NAK-is, avaldas esimesed trükiproovid ajalehtedes ja „Nooruses”, osales käsikirjaliste almanahhide tegevuses. Põdra assotsiatiivne ja ekspressiivne looming on kõnekas tollase luule kontekstis, praegu jääb ta üksikraamatuna pisut suletuks. Fotograaf **Lembit Michelsoni** „Pildiraamatus” (Tallinn: Akriibia) pärineb omajagu luuletusi 1970-ndate lõpust ja 1980-ndate algusest ning need esindavad tollast normaalparadigmat, tunda on üdilik-runnellik-noorkarevalikku häälestust. Raamat sisaldab autori fotosid ning on huvitavalt kujundatud (Helje Eelma). Kui see polegi ehk oma laadi kõige säravam näide, on igal juhul tegu tõsiselt võetava ja süvenema kutsuva luulega.

Olgu nimetatud ka mitut autorit koondavad kogumikud ja antoloogiad. **Adam Cullen**, **Veronika Kivisilla** ja **Øyvind Rangøy** andsid välja ühise „Kolm sõlme” (Põltsamaa: Seitse Sõlme) – see on vaikselt ja heasüdamlikult kulgev raamat, autorite sünergia on märkimisväärne, kuigi üldpilt jääb ehk tasapindseks. Samas kuulub Rangøy kirjutatud lühike lõpuluuletus minu aasta suurimate luuleelamuste hulka. „Hullunud Tartu” festivalil esinenud nii kodu- kui ka välismaiseid autoreid koondavad kirevad kogumikud „**Hullunud Tartu. „Vaikus”**” (koostanud Carolina Pihelgas; Tartu: Eesti Kirjanduse Selts) ja „**Pilt ja sõna. Hullunud Tartu kolmas. 2016–2018**” (koostanud Jaan Malin; Tartu:

Luul). „**Mereluulepidu Kunda rannas. Valik eesti mereteemalisi luuletusi 2020**” (koostanud Tiina Mälberg; Kunda: Viru-Nigula vald) on ühe luuleetenduse libreto, väike mitmekesine antoloogia Reinvaldist Reketini. Ka harrastusluuletajate klubid on jätkuvalt elujõus: ilmusid „**Luulekevad 2020. Luulevõistluse paremad**” (koostanud Ingvar Luhaäär; Tallinn: Eesti Luuleklubide Liit), Pärnu luuleklubi almanahh „**Luuletaeva lambike**” (koostanud Evelin Laanesaar; Pärnu: Hea Tegu) ja kohaliku teeneka kirjandustegelase Ülo Alo Võsari koostatud Viljandi luuleklubi kogumik „**Valguseoks XXI**”.

Näib, et vahepeal moes olnud temaatilised antoloogiad (armastusest alkoholini) on pausile läinud.

Olen jõudnud algupärase uudisloomingu juurde. Mingit väga süsteemset taksonoomiat pärast selle luulehulga läbivaatamist ei oska ma moodustada, pigem võin osutada intuiitiivseid kobaraid. Alati on ju ka küsimus, kas läheneda mittehinnanguliselt ja teha n-ö luulesotsioloogiat või siiski kindlate väärtuskriteeriumite ja kaaluvihtidega, otsides kunstiliselt uut ja huvitavat. Jäin kuhugi keskteele, sest mõne raamatu puhul, mis võib-olla pole kunstiliselt nii kõrgel tasemel, väärnis tähelepanu hoopis miski muu. Ühtlasi aga märkasin üht huvitavat efekti. Kui lugeda suurel hulgal luulet, mida võib nimetada harrastajalikuks, asjaarmastajalikuks, hobiluuleks, ühesõnaga sellist luulet, mis ei küündi tippudeni, siis tegelikult toimub minu kui lugeja tajus mingi ühtevalgumine – ma hakkam ühtäkki nägema, et autoritel, keda oleme harjunud pidama „pärisluuletajateks”, ka päris tippudel, on tegelikult üsna palju tekste, mis on igavad, piinlikud, saamatud, lihtsalt väheütlevad jne. See, mis tegelikult hierarhia määrab (sest kunst on loomuldasa hierarhiline nähtus), on tase, kuhu parimatel hetkedel välja jõutakse. On väga vähe luuletajaid, kes on kogu aeg väga head, on omajagu neid, kellel on hea iga kümnes tekst, on neid, kelle puhul on väärtuslik suurem tekstikorpused, aga mitte üksikud tekstid, ja on neid, kes ei küündi kunagi keskmisest kõrgemale. Nii et hierarhiad tekivad peamiselt selle põhjal, millised on need mõned väga head tekstid raamatus. Kui aga hinnata luulekogusid selle põhjal, milline on nende kõige kehvem tekst (teisisõnu – kui enesekriitikavaba keegi oma tekste avaldades on), siis saame suhteliselt ühtlase legendiku, mille keskel kõrguvad mõned puud. See, et luulena avaldatakse üsna palju väheütlevat kraami, on paratamatus, mäetippu pole ilma jalamita, põlispuid ilma alusmetsata – aga seda jama kirjutavad ka parimad. See on lugejana kuidagi vabastav teadmine, ei pea tasemevahesid tõmbama luuletajate vahelt – tasemevahed jooksevad sageli ühe luuletaja erinevate tekstide vahelt. See on loomulik, just selle poolest on luule nagu elu ise.

Ja kindlasti tasub silmas pidada, et siinne jutt ei ole objektiivne tõde, vaid ühe inimese isikliku maitse, tõekspidamiste ja kogemuse väljendus. Luule on alati suhtlus, ja suhtlus on alati konkreetsete osaliste nägu, kõik ei sobi kõigiga ja igaühe jaoks on kuskil keegi.

Korraks kirjandusajakirjade juurde põigates saab välja tuua, et kolm noort naist on leidnud avaldamist nii „Loomingus”, „Vikerkaares” kui ka „Värskes Rõhus”: Janika Läänemets (neist lüürilisim), Triin Paja (neist müstilisim) ja Natalja Nekramatnaja (neist käreidaim; pisut on tunda, et ta astub Sveta Grigorjeva jälgedes nii identiteedi – eesti keeles kirjutav

eestivenelane – kui ka häälestuse poolest, kuid tegu on siiski täiesti iseseisva luuletajaisiksusega). Kas sellest kolmikust võib välja lugeda meie luuletoimetajate ühiseid ootusi tuleviku suhtes, mine tea. Autorid, keda avaldavad nii „Akadeemia” kui ka „Looming”, on vanameistrid Indrek Hirv ja Mats Traat ning pisut üllatuslikult Triin Tasuja. Ühise pinna, kus kohtuvad „Looming” ja „Vikerkaar”, loovad fs, Kristjan Haljak, Jüri Kolk, Kristel Rebane, Triin Soomets ja Kristina Viin. „Värske Rõhu” autoritest on ühtlasi ka „Loomingusse” jõudnud Erik Juhandi ning „Vikerkaarde” Abramova ja Teele Lember.

Üldpilti vaadates tundub praegune luule koonduvat kolme selgema ja mitme ebamäärasema pesa ümber. Üks neist kolmest on luule, mis hoiab kinni oma algsest sidemest laululisusega, vemmälvärsist kuni rafineerituma rütmilis-kõlalise luuleni. Teine on enamasti vabavärsiline enesekeskne jutustamine ja mõtisklemine – miski, mille algkuju võiks näha päevikus. Kolmandat pesa nimetaksin väga lõdvalt estetismiks – siin on oluline kirjanduslik eneseteadlikkus, keelega ja kirjanduskonventsioonidega mängimine mitte niivõrd kõlalisel, vaid süvastruktuursemal tasandil.

Nende vahel on väiksemaid ja ebamäärasemaid kobaraid. Üks selline on näiteks luule, mis taasesitab luuleloo kunagisi, praegu enam mitte n-õ eesliinil asuvaid normaalparadigmasid. Näiteks **Renna Aretha Ali** „Päikese poolel” (Lahti: Miliuseum), mis sisaldab täitsa korralikke huvitavate kujunditega tekste, ainult et see tundub kuskilt varasemast juba tuttav. **Lea Mändmets** oma raamatuga „Härmeldused” (Tartu: Tore kirjastus) on siin eriti esinduslik. Mändmets on varem avaldanud temaatilisi kogusid: sonetiraamat eri sorti marjadest ja rahvariidemustritega seotud Ürgema-tsükkel. Värsistusoskus ja sõnaosavus on Mändmetsal vaieldamatult olemas. Kui see luule oleks näiteks Kersti Merilaasi 1960-ndate satelliit või Ilmi Kolla ja noore Ellen Niidu kaasaegne, siis olnuks sel ilmselt suurem kaal, praegu on see lihtsalt oskuslik retro – pole jäljendusena mõeldud, kuid mõjub nii. Häda on selles, et luuletamisoskuse tagant ei paista kuidagi silma autori isiksuse omapära. **Ester Kõrvitsa** „Elu hetkede mosaiik” (Haapsalu) meenutab Mändmetsa, aga on väljendusviisilt lihtsam, viisakalt riimi ja rütmi pandud salmid. Neile kontrastiks meenub **Maria Antons-Valneri** „Elu(luu)le” (Pärnu: Hea Tegu), mis on kõigi tunnuste järgi asjaarmastajalik värsitegemine, tunde- ja loodusluulest eluliste õpetussõnade ja tähelepanekuteni. Kohati üsna argine ja poeetilises mõttes „maitsetu”, esteetiliseks elamuseks seda nimetada ei saa, aga selgelt on tunda konkreetne inimene, kelle enesepilt on terve ja terviklik: lihtsa looduslähedase, praktilise meelega, emotsionaalselt tugeva naise sõnumid kaasinimestele. Ta ei püüa kirjutada midagi ähmaselt poeetilist, vaid tal on konkreetsed asjad öelda ja ta teeb seda üsna tihedalt üles ehitatud meetrilis-riimilises vormis. Mingis kummalises mõttes oli see kosutav lugemine just selle poolest, et siin on kõik kommunikatiivne. Pretensioonitus, mis ei tulene enda häbenemisest või (varjatult kõrgist) enesemadaldamisest.

Üks teine väiksem pesa on luule, mis on visuaalse kunstiga kas ühte põimitud või mõnel puhul isegi ainult kommenteerib seda. „Aegruumi”, Michelsoni, Runneli ja Navitrolla-Arderi raamatuid juba mainisin. Kindlasti kuulub siia **Kris Moori** „Ma olen elus” (Tallinn: Moor Books), mis on väga hea stiilitunnetusega tervik ning kus tähelepanelik ja delikaatne on nii silm kui ka sõna. Made Torokoff-Engelbrechti koostatud „Kuldsed jäljed varjus. Kuressaare Põlluvahi maja ehk Meie Gotlandi maja armastuse lugu” keskendub Kuressaare pedagoogi ja kunstniku Alo Kuldkepp-Engelbrechti elutööle ning tema kunstiteostest tehtud fotosid saadavad tema pikaajase kaaslase, ehtekunstnik **Leili Kuldkepi** luulevormis mõtisklused.

Kaunilt tehtud on „Age Oks. Liblikalend” (Tallinn: Pilgrim), mis peale intervjuu baleriiniga ja hulgaliste portreefotode sisaldab ka **Doris Kareva** luuletsükli. Kõik on siin habras ja maitsekas. Juhtumisi sattus see raamat kõrvuti **Raul Kesküla** „Papa „Pastori” pajatustega” (Sindi: Kesküla Kesktänavalt), mis on ühe onuheinolike toonidega rekajuhi üle 500 lehekülje paksune autobiograafia koos fotode ja tema enda luuletustega. Juhtumine oli ilmutuslik – need kaks raamatut esindavad suurepäraselt võimalike eluhoiakute skaala kaht otsa, mis omavahel kunagi ei kohtu, kuid mille vahele mahub kõik muu. Suuresti teiste tehtud kunsti peegeldab ka **Kai-Mai Olbri** „Vastutuule toel” (Tallinn: Kaarna) – paraku tundsin korduvalt, et luuletaja elamus on suurem kui minu elamus tema elamusest. **Maara Vint** on avaldanud „Orhideede hingede palveraamatu” (Tallinn: EKSA) – selle tekstiosa on lillede jaoks kohandatud õigeusu palved, luulena on seda raske võtta (ja võib-olla see polegi nii mõeldud), peamiselt on see kunstiraamat, sest pildid on tõesti haaravad.

Kunsti ja luule sümbioosi mõttes kõige mõjuvam on keraamik **Laura Põllu** ja luuletaja **Katrin Väli** „Aheraine laul. Dirt Song” (Tartu: Tartu Kunstnike Liit). Raamat on kokkuvõtte kahel möödunud aastal korraldatud kolmest ühisnäitusest. Katrin Väli on kunstiteostega suhtlemas tsükkel „Jagame seda valgusega” (osalt on siin ka varem ilmunud tekste või nende töötusi; tsükli on inglise keelde tõlkinud Jaakko-Priidik Hallas). Põhiteemad on materia ja linnud. Katrin Väli luule on täiesti algupärane, ma pole osanud seda kunagi mingile kindlale traditsioonile taandada. See on luule, mis ei taha olla midagi peale iseenda – ja seetõttu jätab ta lugejale tunde, et siin on palju vaba ruumi, kuhu n-ö pesitsema minna. See on tajusid ergastav ja sundimatu luule, mis pelgalt ei kommenteeri Põllu teoseid, vaid tekitab nendega sünergia – kuigi on vabalt loetav ka iseseisvana. Minu jaoks üks möödunud aasta suuremaid luuleelamusi.

Teise kunstiliigi – muusikaga – sümbioosis on ooperilibretod. **Maarja Kangro** avaldas libretoraamatu „Kaks pead” (Tallinn: Nähtamatu Ahv) ja **Viivi Luige** „Selle kevade tervitus. Esseid ja teised kaante vahel ilmumata tekstid” (koostanud Viivi Luik ja Sirje Endre; Tallinn: SE&JS) sisaldab ooperilibretot „Johannes ja Toomas”. Nende asjadega on nagu rääptekstidega – vaikivale paberile trükituna on nad siiski ühe teise teose ehitusmaterjal, neid peab laulduna kuulma.

Muusikalise konteksti äratuntavusele mängib **Contra** „Bussijaamas on Valgre Raimond. 4. lauluraamat” (Piitsaküla: Mina Ise), mis koosneb tuntud laulude viisidele või nende ainetel tehtud luuletustest. See on Contra oma tuntud headuses, leidlik ja lõbus. Contralt ilmus ka teine raamat, „Mundris vitamiin” (Urvaste: Mina Ise), obstsöönsete värsside kogu. Korraks jäin mõtlema, kas seda võiks nimetada transgressiivseks luuleks, kuid kahtlen – selleks on asi ikka natuke liiga nunnuvõitu. See ei kuulu ehk Contra tugevamate raamatute hulka, aga teisalt, miks ka mitte, kui keelenaljaanne on niivõrd pulbitsev. Contra vaibiga haakub ka näiteks **Gunnar Vemmal Saare** „Merisiil ja karuäke” (Tallinn), kuigi maestro vabadusest ja osavusest jääb muidugi puudu. Lõbusate vemmalvärsside kõrval on isegi üks pikem „Saaga”, kus on peategelasteks Taara ja Gennadi. Tõesti, miks ka mitte, mõnes mõttes täiesti žanripuhas luule. Sarnase tunde tekitas ka näiteks **Toomas Plaani** rämedapoolse reljeefse ja ekspressiivse meelelahutusena toimiv vemmalvärssikogu „Nöörsirge” (Tallinn). Nende naabrusse paigutub ka **Merca** „Iseqnn” (Tartu: Jutupesa). Mu põhiline mulje on, et Merca raamatu räigus ja bravuur on tegelikult kuidagi väsinud ja kurb, kujutlen seda kõlmas

eelkõige kuskil hilisõhtuses kõrtsis. Raamatu on kujundanud Albert Gulk lasteraamatulikus stiilis, see loob kummalise disharmonia sisuga.

Ruuben Kaalep (kelle minevikku kuulub ka laulusõnade kirjutamine) avaldas debüüdi „Litoriinamere loits & teisi luuletusi” (Päidla), üldjoontes üsna tavaline hobivärsikõlksutamine, aga osa tekste on sisu poolest ikka üsna sõgedad (patriootlik-militaarne erootika, lapsikut pseudomütoloogiat jms). Laulukirjutajana tuntud **Marek Sadama** „Me saame sellest üle” (Tallinn: FD Distribution) puhul paistab silma värsitehniline oskus, ta kasutab rikkalikult eri meetrumeid kuni amfibrahideni välja; sisu poolest mõjuvad nad siiski pigem laulutekstidena. Võimalik, et veel 50 aastat tagasi oleks see olnud märkimisväärne kogu. **Vahur Afanasjevi** „Hõbehundi laulud” (Kasepää: Vemsa) sisaldab samuti laulusõnu ja laulusõnade moodsu luuletusi. Paraku jääb mulle nende muusikaline ja muu kontekst tundmatuks ning seetõttu ka kogu raamat umbseks. Ütlen otse: ma arvan, et see on Afanasjevi kõige igavam raamat, ta on vabavärsi kirjutajana hulga huvitavam. Ometi on seal häid leide, näiteks „vabadus on [—] Mati Unt, kes hülgab Vaino Vahingu”. Afanasjevi raamatuga pisut sarnase kimbatuse tekitas **Tõnu Önnepalu** „Pimeduse tunnil” (Tallinn: EKSA), milles, nagu saatetekstist mõistan, on riimimist kasutatud eneseteraapilise tehnikana. Usun täiesti, et see toimib, aga võrreldes tema eelmiste luulekogudega on tasemevahe silmanähtav. Siin on muidugi väga puudutavaid üksiktekste, ja puht filoloogilist huvi pakkus selle jälgimine, kuidas luuletustes leidub eesti riimluule klassikute stiilimarkereid (Liiv, Üdi/Viiding, Luik jne).

Põlvamaa luuletaja **Rainer Rahasepp** märgib debüütikogu „Päike pesitseb me põues” tagakaanel samuti, et just riimid on need, mille pärast ta luulet kirjutab, sest riimid kütavad erilise paueriga. Olgu nii; luuletused ise on väheütlevad, kuni 2020. aastal ilmunud teise kogu „Rõõmu kandes” lõpuosas hakkab ta kirjutama setu keeles – ja siin tõesti *pavvõr* tekibki, sest keel toob oma orgaanika ja mahla kaasa. Tänavu avaldas ta oma kolmanda kogu juba üleni setukeelsena.

Mats Traadil ilmus mullu neljas tartukeelne luulekogu „Taivatäis tsirke” (Tartu: Ilmamaa) ja tänavu järgnes viieski. Ka siin toob murdekeel kaasa elususe, isegi elegeiline distihhon saab tartukeelsena omamoodi käigu sisse. Kuid Traadi puhul on sellel kõigel natuke kaduva keele jäädvustamise maik juures – „aig jääss kiilen saisma”, nagu ta ise ütleb. Raamatu kolmanda osa luuletused pärinevad autori varasematest kogudest. Kirjaniku ja luuletajana on Traat oma kindlal tasemel tõsine ja vilunud võtetega töömees.

Selle laululis-rütmilise laadistiku ehk puudutavaim raamat oli **Vladislav Koržetsi** „Ingliaht ehk Uued laulud või nii. Salmitud 2016–2020” (Tallinn: Sõnavald). Ma olin üks neist, kes oli mõni aasta tagasi tema luule aastapremia suhtes skeptiline, kuid nüüd uut raamatut lugedes pean tunnistama, et siin tõesti midagi on. Iseenesest on see hõlbus lugemine, kerge ja lõbusa tooniga, kuid teemad muutuvad tõsiseks. See lõbusa tooni ja tõsise sisu kontrast, teatav tragikoomiline register annabki Koržetsi seekordsele raamatule erilise õhustiku, vemmälvärss muutub inimlikult puudutavaks ja lihtsus omaette vooruseks. Minul kõlab neid tekste lugedes kõrvus ka Koržetsi hääl ja ma ei oska öelda, kuivõrd see mu vastuvõttu mõjutab. Muidugi kuulub Koržets ühte kindlasse 1970.–1980. aastatel võrsunud traditsiooni, mida esindavad ka Joel Sang, Ilmar Trull, Ott Arder jt.

Tihkema luulepesa moodustab estetistlik suundumus. Selles on võib-olla kõige vähem vahetut otsesest kommunikatiivsust, pigem tundub siin kesksel kohal olevat kirjanduslik autokommunikatsioon, esteetilise valdkonna suhtlus iseenda tingimustega. Kindlasti saab öelda, et see on luule, mis ehk kõige rohkem hoiab kinni dekadentlikest, avangardistlikest, kõrgmodernistlikest või postmodernismi rafineeritumatest poetikatest. See on riskantne väli, kus võib kergesti libiseda naeruväärsusse või kunstilisse autismi. Niisugusel piiril kõigub näiteks **Rait Michalski** „Lillelilled lilled” (Tallinn). Pealkiri ütleb tegelikult kõik. Ülisuure formaadiga kaunilt kujundatud raamat, mille tekstid on kõige ehtsam kitš, ilulemine, võõrsõnadega poosetamine, galantsus, mille traageliidid kohati abitu sõnastuse kaudu välja paistavad. Omamoodi fenomen kahtlemata. Olen siia laadipessa liigitanud ka näiteks **Ville Oengo** raamatu „Võluvalgus. Tunde hetked” (Valga: Omakirjastus). Kunagise kontroversiaalse Ville Sonnina tuntud autori luule liigitub küll pigem harrastajalikuks, kuid selles leidub teatavat peent kultiveeritust. Kohati religioosne, kohati kirglikult seksuaalne, kohati kunstinautlejalik – siin on mingit positiivselt intrigeerivat sõgedust.

Asko Künnapi „Minu riik” (Põltsamaa: Seitse Sõlme) on kirjade järgi ilmunud 2021, kuigi mina lugesin seda juba enne jõule. Tunnistan, et ma pole Künnapi luule süvastruktuurile (millest see võrsub, miks on just selline) kunagi eriti pihta saanud, seepärast otsisingi häälestumiseks abi autori illustatsioonidest, mis on tõesti mõjuvad, nii et kohati tundus, nagu hoopis tekstid illustreeriksid pilte. Ma näen siin unenäolisuse-püüet, teatavat maneristlikku kvaasisürrealismi. „Quelqu’un m’a dit” on päris hea luuletus, selline võiks olla kogu raamat, siis tunduks ta mulle kommunikatiivsem.

Seekordse Alveri-laureaadi **Taavi Eelmaa** „Electraumur” (Luige: Verb) tekitas samasuguseid süvastruktuurile ligipääsmatuse tundeid. Ma saan lugedes aru, et tegemist on väga hea luulega, aga samas tunnen, et sellele kirjale on kirjutatud kellegi teise aadress. Loobusin just sel põhjusel „Loomingule” arvustuse kirjutamisest, selle tegi hoopis Eero Epner, ja tema retsensioon õpetas mindki Eelmaad paremini mõistma.

Märt Sepper avaldas lausa kaks kogu: „Acheroni õied” ja „Emanatio” (mõlemad Tartu: Janar Sarapu). Sepper on hea. Ta meenutab natuke 1990-ndate Krulli, uuemast luulest Kristjan Haljakut. Sürr see just pole, aga kuskil teadvusetaguses liigub ta küll, kohati meenutab seda, mida Krull on tutvustanud grammatilise luulena. Intellektuaalne, aeg-ajalt eneseirooniline ekspressionism, mis ergastab nagu kohv („Inimene inimese sinelis, / mornilt sallib ta ennast”). Mis Sepperil öelda on, seda täpselt ei tea, aga ta ütleb nii, et jääd kuulama. Kas ta ennast kuuleb, kas ta teab, mida öelda tahab – selles pole ma samuti päris kindel. Kui ta aga selleni jõuaks, siis oleks see midagi, ilma milleta ei kujutaks eesti luulet enam ette. Praegu on Sepperi luule veel väga põnev lubadus. Kohati on siin tunda ka Tartu ekspi vaibi (seda oli selgelt tunda tema debüüdis „Carl Robert Jakobsonist. Vaimulood”, mis ilmus 2018 Paljasjala muidu jubedas sarjas).

Kristjan Haljaku kogu „Illuminatsioonid. Luuletused 1974–1990” (Tallinn: Tuum) puhul ei teagi öieti, kas see on luule, õigupoolest polegi see tähtis, sest siin toimetatakse hoopis üht kapitaalsemat keelelist alkeemiat. Haljak on oma senisele keelemängule peale keeranud uue vindi, tegu on sisuliselt ühe pika tekstiga. Kui seni tundus, et Haljak orienteerub suuresti prantsuse dekadentsi ja avangardi pärimusele, siis nüüd on ta sisse lülitanud ka kodumaisemad registrid, Haljakust on saanud ühtlasi Erkki Luugi poeetiline järglane (kuigi ka Luuk ammutab samadest algallikatest, Lautréamont on mõlema suguvõsas sees). Mõnes mõttes on see nostalgiline projekt, kogu see märksõnastik (tööline, kodanlus, Rimbaud,

kolhoosid, Tšehhov, Rummo „Saatja aadress”, Camus, Tammsaare, Bulgakov, Hegel) viitab ju kultuuriajaloole, lüües selle eri kihid segi mitte nagu pudru ja kapsad, vaid nagu vinegreti. See pole mitte ainult maitsev ja ergutav tekst, vaid ühtlasi ka traktaat elu ja kirjanduse suhete ning reaalsuse tähistatavuse kohta, see on erutav vibratsioon keele ja reaalsuse vahel, nende omavahelise erinevuse ja tõmbe erootika, mis on mingis mõttes lausa riivatult vabastav (nagu Haljak ise ütleb: „kombelõtvuses ilmneb alati hingeline püüdlus ületada kogukonna müüdiusku”). Ainus, mis sellise kirjanduse puhul tundub kuidagi kahtlane – ma ei kaota midagi olulist, kui ma näiteks lehekülje vahele jätan. Suurepärane ja rikkalik raamat. Tsitaat: „Lõppude lõpuks pole selles midagi halba, kui kirjandus jääb nõnda kauaks enda naba vahtima, et sinna sisse kukub ega muust elust-surmast enam midagi ei jaga. Tee sees on augud. Maa sees on augud. Kui vihm sajab veele, on vee sees augud. Baobabist torn, vandlist naba. Dresden. Dresden.”

Mõnikord ei saa aru, kas tegu on inimliku hulluse või väga omapärase kirjandusega – selline on näiteks **Ott Eenlo** „Episoodid II” (Tallinn), kummaline segu autori tööotsingu kirjeldustest, zen-pudemeist ja muudest elulistest tähelepanekutest, ilma mingite žanripiirideta (nagu Haljakulgi). Igal juhul lugesin huvi ja hämmastusega lõpuni.

Esteetide hulka paigutan ka **Jüri Talveti** „Tsampika ja teisi luuletusi” (Tartu: Ilmamaa). Ta on ülejäänud seltskonnast palju hillitsetum ja n-ö lihtmodernistlikum, aga temagi luule liigub vaatamata isiklikkusele ja autobiograafilisusele kuskil kirjanduslikes ja intertekstuaalsetes maastikes, kuigi see on vaevu aimatav. Raamatu nimeks on pikem poem. Miski ühendab Talvetit tonaalsuselt ka Hirvega, mõlemad kirjutavad vananeva mehe nukrast igatsusest naiserüpe järele. Igal juhul on see intellektuaalne ja rafineeritud luule, mis maitseb just elitaarsemale publikule. Mulle tükis lugedes kogu aeg peale tunne, et see luule on algusest peale kirjutatud tõlkimisvalmina, orientatsiooniga rahvusvahelisele lugejale. Samasuguse n-ö festivalikirjanduse ilmega on ka näiteks **Kätlin Kaldmaa** „Minu külas Islandil ja minu külas Kreekas” (Tallinn: Hunt), mis on pigem miniatuuride kogumik. Kummati tekitab see tõlkevalmidus nii Talveti kui ka Kaldmaa puhul hoopis tunde, et tegemist ongi tõlkega ja midagi oleks selles tõlkes nagu kaduma läinud.

Andrus Kasemaa „Metsakuru” (Tallinn: EKSA) on samuti proosaluulepoeem või pigem metsateemaline fragmentaarium. Lugedes tekkis pidevalt küsimus, miks see kõik tundub olevat mingis lapselikus toonis. On mulje, nagu püüaks autor kohati jäljendada varast iseennast, aga selles pole enam algset loomulikku graatsiat, lihtsuse asemele on tulnud pueriilsus (Kasemaa esimesed raamatud oli üks värskendavamaid asju, mis uuemas eesti luules juhtunud). Muidugi võib kaasa mängida metsateema poliitilisus – Kasemaa tahaks olla poliitiline, aga samas püüab seda kõigest väest mitte olla, ja tulemus on kuidagi lapsikuvõitu, ebatõsine. Kasemaa teine mullune raamat, luulekogu „Silmapilk tagasi”, oli samuti pettumus – teemaks on armastus, tahetakse kõnelda kõneldamatust, aga räägitakse lõpuks ikkagi vaid kõneldavast. Kasemaa on hakanud avaldama hõreda sõelaga. „Olla luuletaja” (2017) oli viimane väga hea kogu, järgnev jätab nõutuks.

Proosaluule alla võib tingimisi paigutada ka **Hasso Krulli** raamatu „Tänapäeva askees. Poetiline käsiraamat. Nelikümmend märksõna” (Tartu: Kaksikhammas). Õigupoolest on siin ühendatud luulepärane mõtlemine esseistliku ja programmilise proosaga. Tahe lugemine, väga omapärane raamat, mis osutab sellele, kuidas elu ise on poetiline akt. Tekkis küsimus, miks õigupoolest on pealkirjas üldistav „tänapäeva”, kui see tegelikult on ühe isikliku elutunde ja enesetehnika kirjeldus. Teised võivad küll sellest õppida, kuid mitte samasugu-

sena üle võtta – nagu luulega ongi, ülevõtt oleks ebaoriginaalne, epigoonlik, igav. Krull tahaks nagu olla prohvet, ja see on selle raamatu ainus tõeline küsitavus – sest tegelikult ta ju ongi prohvet, miks seda siis veel *tahta*? Milleks siin Minamäe vari? See on umbes samasugune oht, mille lähedal balansseerib Mikita, kui pakub oma idiosünkraasiad üldrahvaliku eripärana. Isegi see, et raamat on märksõnadeks süstematiseeritud, on selle ohu jälg, ohu tähestikuline teerada läbi loomise mõnu. Aga muidugi pääseb Krull (ma ei tea, kuivõrd Mikita) sellest ohust seni, kuni ta selle juures „udu ajab”. Tsitaat: „Poeetikal on ainult kaks printsiipi: 1. Valetada, valetada ja valetada, kuni nähtavale ilmub see, mida valetada ei saa. 2. Ära nimeta seda. Vahel püüab luuletaja nimetada. See näeb välja, nagu tahaks keegi üles ronida mööda õlitatud varrast. Kui juba pihku lüüa, siis avalikult ja kahe käega. Kui juba jalgu hargitada, siis nõnda, et kõigil tekiks himu. Luule on pornograafia kõige radikaalsem vorm. Pole mõtet öelda midagi lõplikku.”

Omaette tõmbekese on see, mida võiks taandada päevikule – iseenda üle juurdlev, ennast paljastav, sageli voolav pikk vabavärss (aga võib olla ka lühemas vormis). Just see luulevõimalus on sageli põhjus, miks noorena üldse luuletama hakatakse, sest poeetilises vormis peitub mingi enese korrastamise, isegi eneseteraapia võti: luule kui kontsentreeritud keelekasutus võimaldab end paremini hallata. Selliseid luulekogusid on omajagu. Teen väikese ringkäigu nende hulgas.

Gerli Kase „Mind ei ole olemas, ma mõtlesin end välja” (Tallinn) on silmapaistvalt hästi kujundatud (Aidi Toppa joonistused, kujundus koos autoriga). Noore inimese depressiooniluule, mis on teda loodetavasti tumedast august välja aidanud ja võimalik, et aitab teisigi. **Sirli Staubi** „Armastan armastust või vähemalt mõtet armastusest. 111 luuletust” (Tallinn) on nõksu liiga paljusõnaline nagu pealkirigi. Luulevormis mõtte- ja tundepeevik, vabalt voolav vabavärss. Noorel luuletajal on stiilitaju olemas, arendada tuleks poeetilist tihendamisoskust. Raamat esindab noorte luuletajate sagedast hoiakut, et luule sünniks piisab juba tunnete olemasolust; ilma oma tunneteta muidugi ei saa, aga need on siiski pool tehest – teine pool on see, mis tekitab tundeid lugejas, ja see on juba kunst. 19-aastase **Helen Saksoni** „Avastamata võlumaa” (Tartu) jätab mulje räpi- või slämmipoeetikast, selline voogav-vohav, kohati riimitud tekst. Kui luuletaja küpseb ja õpib oma vunki natuke pingsamalt ohjeldama, võib siit täitsa midagi oodata. Kunstiline ja eneseväljenduslik julgus on olemas. **Kaidi Kanguri** „Sinule, pühenduseta” (Tõrva: Kuldne Lammas) sisaldab pikki vabavärsilisi hooglemisi, milles on kirge ja intensiivsust. Usun, et autor võib kasvades ja mitmes mõttes (nii temaatiliselt kui ka tunderegistrite poolest) avardudes päriselt kõnekat luulet kirjutada, sest ta ei lange allapoole teatavat maitseläve. **Aleksandra A. T.** „See peab olema armastus” (Tallinn: Mustvalgus Meedia) tõmbab tähelepanu juba kas või kahe välise asjaolu tõttu: tegu on järjekordse eesti keeles luuletava eestivene autoriga, ja raamatu on toimetanud Alvar Loog, kes on mitu korda sattunud poleemikasse just noorte naiste kirjutatud kirjanduse teemal. Autorile on see juba kolmas luulekogu. Aleksandra valdab nappi ja löövat värssi, tema põhiteemad on minaks olemise ja kahe inimese lõpuni koos olemise võimatus, täiskasvanuks saamise soov, purunev armastus. Selles luules on iseloomu ja iseseisvust. Meeldiv üllatus.

Mõned raamatud kõnelevad eelkõige tervikuna, s.t kui neid lugeda pigem mõtte- ja tundepeevikuna. Sellised on näiteks **Aija Sakova** „Isa suudlus” (Tallinn: HL&TS) ja **Piret Põldveri** „Alati nii järsku” (Tartu: Henrik), avameelsed enesepoetiseerimised, mis puudutavad lugejat, samuti **Jane Tiidelepa** kogu „Puhas draamatika” (Tartu: Janar Sarapu) – üsna lakooniline, terav ja mõõdetud suhteluule, mis on pigem külm kui jahe. **Gerda Laura**

Liivi raamat „Enne” (Tallinn) on tundepäeviku moodi napid ülestähendused, sariarmuja märkmik; põhilise poeetilise võttena toimib lakoonilisus ja elliptilisus. Lugemine läheb kiiresti, üksikute tekstide juurde peatuma jääda pole põhjust, raamat mõjub tervikliku poeemina.

Teele Lemberi „Süstemaatiline unistaja” (Tallinn: Kultuurileht) ilmus „Värske Rõhu” debüüdisarjas. Tundub olevat järjekordne *girlpower*’i esindaja („su silmavärv sobib hästi / mu orgasmidega”). Nooruse vunk ja viha, väljapoole suunatud luule, mis ootab reaktsiooni. Siin on sihti ja jõudu. Võib-olla mõõdan liiga laia joonlauaga, aga Lember paistab sobituvat sellesse traditsiooni, mille alustasid kümnekond aastat tagasi Teede, Tasuja, Grigorjeva jt. Olen neid mõnikord endamisi nimetanud nais-Roosteteks, sest mulle on tundunud, et Jürgen Rooste eesti luulesse toodud registrid on kõige rohkem edasiarendamist leidnud just noorte naispoetesside loomingus.

Triin Tasuja avaldas mullu kogu „Seksistentsialism” (Tallinn: Koobakene). Mul on tunne, et Tasuja luulest on palju huvitavamad tema blogi ja bakalaureusetöö (kus ta uurib iseenast antropoloogiliste meetoditega), seal on inimene, kes näeb oma psüühika kuju, on oma hingeeluga heitlev, kuid intelligentne naine. Tasuja luule tundub selle kõrval olevat vaid mask. Autor on öelnud, et hakkas luuletama, sest kirjandus on ainus koht, kus tema tundeväljendusi aktsepteeritakse. Kui nii, siis arvan: Tasuja on loova isiksusena juba nii küps küll, et pole enam põhjust luuletada vaid ühes kindlas tunderegistris, see on teismelise rollimäng. Tasujas on materjali sügavamaks ja nüansikamaks lüüriliseks eneseväljenduseks. Olen lootusrikas.

Jürgen Rooste ise avaldas luulekogu „Sagittarius A*” (Taanilinn). Rooste kirjutab ja avaldab palju, pahatihti kipub kontsentratsioon kaduma, nii on osalt ka uues kogus. Mulle läks hinge selle raamatu keskmine osa „Lolitalood”, kus poos ja sõnavohta taanduvad ja asenduvad kurva ja ausa enese üle muigamisega – selles on ehedust. **Peeter Sauteri** „Plagiaat” (Tallinn: Kirjanik) jättis mu nõutuks. Näen, et seda hinnatakse üsna kõrgelt, ja ma olen ise Sauteri varasemaid luulekogusid väärt kraamiks pidanud, aga nüüd tundsin, et see on ju lihtsalt lõtv lora ja loba, isegi mitte eriti vaimukas, kuigi seda kohati üritatakse. Jah, see on aus tekst, ja see ise on juba väärtus – aga mida ta veel on? Igal juhul tundub, et Sauteri luule pole enam nii tihke ja terav kui varem. Või olen muutunud mina? Kuidagi kurvaks tegi see raamat. Lõpuluuletus on muidugi mõjuv.

Ilmar Lehtpere „Kodutud luuletused” (Luige: Verb) on autori pöördumine oma naise poole, kes põdes Alzheimerit ja suri. Väga lihtne, väga isiklik ja väga liigutav luulekogu.

Grete Kaio „Üks” (Ülenurme) on debüüt. Sellel poedil on noorte tundeluuletajate puhul mitte just sagedast viitsimist oma sõnumit vormida ja emotsioone tihendatult vahendada – see pole pelk eneseväljendus, vaid jutustamine, mis soovib kellelegi päralt jõuda. Kaio suhtub kirjutamisse tõsiselt ja keskendunult, isegi kui teemaks on vaid teismelise armupuntrad (kuigi asi ei piirdu nendega, siin räägitakse ka depressioonist ja sügavamast identiteediängist). Ta ei rahuldu esmaimpulsiga ega jää ka liiga pikalt kuhugi enda salasoppidesse viivitama. Näen siin mingit süvenenud enesemõistmise võimet. Just võime mõista ennast on see, mis teeb luule tegelikult kommunikatiivseks, selliseks, et ka lugejad selle kaudu ennast mõistavad. See ei pea olema mingi läbinägelikkus enese suhtes, vaid pigem enese hinge kuju nägemine (ei

mõista praegu paremini öelda). Ühesõnaga, tajun siin mingit sisemist intelligentsust ja loodan, et Kaio kirjutab luulet edasi.

Tõnis Vilu „Tundekasvatus. Jaapani surmaluuletused” (Tartu: Häämaa) kuuluks nagu samuti päevikulisse ja enesekaemuslikku suundumusse, kuigi tegelikult peaks temast kõnelema eraldi, sest Vilu on omaette klass. Minu meelest on see raamat möödunud aasta kõige mõjuvam luuleraamat, nii nagu Vilu loominguline kaar siiaani on üks tähelepanuväärsemaid 2010-ndate eesti luules. Vilu leiab igale raamatule uue poeetika, seekord on tegu raamatupikkuse poemiga, mis liigub kahel ajatasandil ning on kujutletav ka draamatekstina. Vilu puhul äratub aukartust seesama, mida just mainisin seoses Kaioga – võime näha oma hinge kuju, ilma et see muutuks ekshibitsiooniks, ja leida sellele adekvaatne väljendusvorm. See, kui sujuvalt ja tihkelt siin integreeritakse minategelase suhe iseenda psüühikaga, oma lähedastega, ühiskonnaga, võõra kultuuriga ja kuidas see kõik moodustab kokku tervikpildi ühest eksistentsiaalsest olukorrast, on eriline. Vilu raamatus ei kohtu mitte ainult luuletaja ja lugeja inimlikud kogemused, vaid sellesse koondub ka praegune ajastuline hetk laiemalt. Ja selline asi õnnestub vaid parimas kirjanduses (soovitan lugeda Hofmannsthal tsitaati, millega siinse artikli lõpetan).

On mõned autorid, keda ma pole osanud eelnevatesse suundumustesse ja pesadesse päriselt paigutada, aga kellest kõnelemata jätta ei saa.

Livia Viitoli „Suur suleaeg” (Tallinn: Libri Livoniae) sisaldab tekste alates 1986. aastast. Teemadeks on ajastu pained, soome-ugri ja liivi kultuur, on loodusluuletusi ja kirjanduslikku pühendusluulet. Minu jaoks jäi see mitmekesine kogumik kuidagi lukku, aga tõenäoliselt on sellel oma tänulik lugeja. Autori hoiak maailma suhtes on soe, ehkki tundus, nagu leiaks see soe suhe aset kuskil omaette, natuke nagu lugeja eest varjul.

Leonora Palu „Jääl on vee võime” (Pärnu: Jumalikud Ilmutused) – selle luule peamine väärtus on vaimukus ja ahhaa-elamuse tekitamine, aga mida pikem tekst, seda rohkem efekt lahjeneb. Arvan, et koostaja Sven Sildnik võinuks kasutada tihedamat sõela, materjal oleks ka napimalt välja vedanud. Näide: „läksin merele / vastuseid nõudma // merel oli / suu vett täis”.

Kristel Rebane, kelle luulekogu „Koer” (Tartu) on nelja aasta jooksul juba seitsmes, on samuti „Jumalike Ilmutuste” juures alustanud. Siin on kõiksugust: absurdi, sürri, assotsiatiivsust, huumorit. Kohati on see täitsa ergastav ja vaimukas, aga kohati jääb tunne, et tegu on *inside joke* idega. Autor nagu lammutaks mingeid poeetilisi koode või mängiks nendega, aga milliseid ja millistega, pole päris selge. Põhiprintsiibiks on lihtsalt natuke hullu panna – aga mitte päris sõgeduseni. Tunnistan, et ma polnud varem Kristel Rebase luulesse süvenenud, aga kui lugeda ka tema eelmisi raamatuid, siis saab süsteem pisut arusaadavamaks ja joonistub välja tema luule „peategelane”, kelle kõik küljed ei pruugi üksikraamatus ilmned. Igal juhul jääb mulje, et Kristel Rebase on mingi asi ajada just luule ja kirjandusega, mitte ainult iseendaga – ja see on tegelikult juba väga suur asi.

Karl-Christoph Rebase „Te-ma” (Haapsalu) puhul tuli esmamääratlusena pähe sõna „hõlbuluule” – selles ei ole erilist pretensiooni, aga on mingi läbiv rõõm. Meenutab natuke Villem Valme häälestust. Oma puudustest on tehtud voorused, ei püütagi teha midagi rohkemat, kui jõud võtab. See on elus lugemine.

Joosep Vesselovi „Linna laul” (Tallinn: Kultuurileht) on „Värske Rõhu” debüüdisarjast. Raamat on terviktsükkel (autor näib üldse olevat pikkade vormide mees – „Värskes Rõhus” ilmus tal pikem poeem „Saun”). Vesselov oskab laenata intonatsioone varasemast kirjandusest ja neid orgaaniliselt põimida – siin kohtuvad mu meelet näiteks Jaan Krossi „Vihm teeb toredaid asju”, andresehinlikud noodid (näiteks igavese kevade kujutus) ja Krulli eeposed (humoorikas võtmes). Kohati tekib tunne, et üht leidlikku ideed jäädakse liiga pikalt arendama, aga tervikuna on see kosutav uus hää ja näib, et Vesselov teab, mida teeb. Minu jaoks aasta veenvaim luuledebüüt.

Joanna Ellmanni „Peegeldused tundmatust” (Tallinn: Omailm) jätkab autori senist isikupärast laadi, see on sürrealismi maiguga voogav nägemuslik-müstiline luule. Kõige tugevam on Ellmann just mingite ebareaalsete piltide kirjeldajana, kui ta suudab need täielikult välja joonistada ega haju kuhugi järgmise pildi juurde (näiteks luuletus põõsast ja selle tipus olevast musta tinti täis tassist – absurdne, aga jään uskuma). Lõpuluuletus on mõjuv.

Kristiina Ehinist on kujunenud meie kirjanduse rahvalik staar. „Janu on kõikidel üks” (Tartu) on pälvinud Järva valla Tammsaare ja Vinni valla Vilde auhinna ning tunnustatud „Apollo” aasta parimaks luulekoguks – need on tunnustused, mis peegeldavad eelkõige nn lihtlugeja poolehoidu, populaarsust, kui mitte populistlikkust nende sõnade algses tähenduses. Raamat koosneb kaht laadi luulest: pikad vabavärsilised läbi aja lendlevad panoraamsed voogamised ja riimilised-meetriselised tekstid. Viimaste puhul tundsin selgesti, et sellist luulet võin lugeda mis tahes hobiluuletaja raamatust, niisugust luulet kirjutatakse lademes. Vabavärsiliste luuletuste hulgas olid mõned muljet avaldavad tekstid (näiteks luuletused suguvõsa naistest ja meestest), kuid sageli avastasin end tundelt, et Ehini luule muutub kõnekaks siis, kui lugeja tajub end osana suuremast hulgast. Umbes nagu laulupeol. Kui ma püüan tema luulega n-ö otsekontakti saada, siis tuleb tõke ette, ja ma kipun mõtlema, et Kristiina Ehini luule on ajapikku muutunud superego interioriseerimise praktikaks: see on oma näilise intiimsuse varjus moraliseeriv, kohustav, patroneeriv, olemasolevaid hoiakuid kinnistav. See on klišeelike teemade ja lähenemisviiside (milline on lihtne eestlane, metsa tuleb hoida, meil on keeruline ajalugu jne) sisustamine originaalsete kujunditega (sest kujundileidlikkust autoril kahtlemata on). Sellele lisandub luuletaja enesemütologiseerimine (Kleopatrana, Nofretetena jne), mis osutab sellele, et Kristiina Ehin on üha rohkem muutumas pigem kultuuri- ja ühiskonnafenomeniks. Ma saan aru, miks see luule toidab paljusid, ja saan selle kaudu aru, et ma ei kuulu paljude hulka. Mu kimbatust leevendavad mõned iroonilisemad passaažid, näiteks: „Kaheksasada aastat / oled oodanud seda / et sind jalutat läbi katuseaugu / koos kandraamiga / Fred Jüssi jalge ette lastaks / ja tema ütleb sulle: / Tõuse ja mine! Kuulata! / Sulle on andeks antud! / Ja sa lähed tantsides ja kudrutades / nagu põldpüü / lumikelluke rinnas / hää haljas ja pilk selge”; kuid seegi tekst suubub taas ühemõttelisesse, nii et tekib kahtlus, kas ehk ironia pole vaid minu tõlgenduses.

Kuna ma ei kõnelnud kõigest, mis ilmus, olgu see siiski ülevaatlikkuse huvides üles loetud:

Ave Alavainu „Sündinud novembris” (Tallinn)

Aive Antsov „Su silmad räägivad” (Tartu)

Mare Arm „Hinge pisarad” (Tartu)

Eva Bellen „Anhedoonia” (Tallinn: Paljasjalg)

Gregor Elm „Laulud *Crème Brûlée*’le” (Püünsi)

Tiina Grepp „Taevatrepp” (Tallinn)

Anne-Liis Haljak „Kurbust trotsides” (Tallinn: Eesti Luuleklubide Liit)

Miina Hint „Hukatuselind. Luuletused” (Tallinn: MR)

Kristiina Isand-Savitski „Kasvamine iseendaks. Puurilind” (Piira: Kasvamine Iseendaks)

Alari Papa Janson „Jäljed udus” (Pärnu: Hea Tegu)

Tuuli Jugar „Beyond tonight. Teisel pool täna õhtut” (USA)

Tuuli Jugar „Sõnaraasud” (USA)

Hillar Kalda „Mõtisklusi pandeemia ajal” (Võru)

Mariann Kiidron „Minu Kuningas: naiselt mehele. Armastusega” (Tallinn: Magdala Kirjastus)

Birgot Kivinurm „Elusarm” (Laagri)

Aavo Kubja „Krussiloomad” (Põldeotsa: Akubja)

Toivo Laan „Käib kah” (Võhma)

Toivo Laan „Metsas lehed langevad jõkke” (Võhma)

Anneli Lamp „Introverdi kaitseala. Päevaraamat” (Pärnu: Hea Tegu)

Maris Mägi „Vaikiv valgus” (Pärnu: Hea Tegu)

Enda Naaber-Nipsust „Õitsemine on lootus. Mõtisklusi VI” (Kuressaare)

Enda Naaber-Nipsust „Linnutee lähistel. Heli Läätse mälestuseks! Mõtisklusi VII” (Kuressaare)

Kaisa Orgusaar „Tahaksin hüpata merre” (Tallinn)

Margit Peterson „Luuletaja” (Pärnu: Hea Tegu)

Margit Peterson „Ärgake” (Pärnu: Hea Tegu)

Siiri Pärkson ja Andreas Sootjärv „Meeleolud” (Tartu: Siiri Pärkson)

Piia Rajaste „Jää ei jää” (Tallinn: Draakon ja Delfiin)

Anu Ruusmaa „Eluvaluilu” (Tallinn)

Sander Seire „Tõde armastusest” (Pärnu: Hea Tegu)

Stella Shakti „Kirjad armastusele. Stella Shakti lullad. Valimik värse ja voogusid aastast 2005–2020” (Tartu)

Arno Sildos „Ma ei tea” (Tallinn: Saara Sildos)

Priit Silla „Kriips-kraaps” (Viljandi)

Urmas Sirp „Samavõrd kui samapalju” (Sõmeru: Punker)

Teet Tall „Vahvad luuletused tähtpäevadeks” (Juula)

Jüri Tamtik „Värssidesse väänatud anekdoodid” (Karksi-Nuia)

Timmu Tuks „Mõtteid ja mõtisklusi. Luulet aastatest 2019 ja 2020” (Tartu)

Elmar Uuk „Sügislule” (Tartu)

Aili Vabo „Tunnete tõmbetuules” (Jüri: Rae Raamat)

Maili Yerlikaya „Armastus, igatsus, elu ise” (Pärnu: Hea Tegu)

Üldistusi ma ei tee, sest mul on tunne, et 2020 ei olnud selline aasta, mis esindaks mudelina mingeid pikemaajaseid minevikust tulevikku suunduvaid tendentse. Näib olevat pigem mingi hingetõmbeaeg, kus toimub küll mõndagi, kuid mis jääb kirjanduslukku pigem üksikute oluliste teostega kui üldisemate märgiliste protsessidega. Võib-olla eksin. Küll aga on mul tunne, et oleks aeg teha kokkuvõtteid möödunud kümnendist, XXI sajandi

alguskümnenditest, taasiseseisvusaja luulest tervikuna, kuidas see praegusest perspektiivist paistab.

Lühidalt kokku võttes andis möödunud luuleaasta kaks luulekogu, mida pean tugevaks ilma mingite mööndusteta: Tõnis Vilu „Tundekasvatus” ja Kristjan Haljaku „Illuminatsioonid”; kaks väga head poeetilist kogumit: Hasso Krulli „Tänapäeva askees” ja Katrin Väli tsükkel „Jagame seda valgusega”; kaks väga lootustandvat debüüti: Joosep Vesselovi „Linna laul” ja Grete Kaio „Üks”. Iseenesest on selline luule suuremaks ja väiksemaks liigitamine, millega olen siin tegelnud, minu meelest alati väga kahtlane, sest luule loeb alati ka lugejat ning nõnda saab igast hinnangust hoopis lugeja enesepaljastus. Olen arvanud, et minu tõrksus võrdleva hinnangulisuse suhtes pärineb 1990-ndate postmodernsest, demokraatlikust, relativistlikust ja platoolisest kultuuriõhustikust, aga tegelikult põhjendaksin seda pigem nii, nagu Hugo von Hofmannsthal seda tegi juba 115 aastat tagasi, kõneldes kirjanduse ja lugeja vahelisest suhtest. See on nii ilusasti sõnastatud, et pärast seda ei taha ma enam midagi lisada:

„Ka ei usu ma, et ühel teisel vaidlusel, mis paneb õhu võnkuma, oleks mingi tähendus elava inimese siseelule, ma mõtlen vaidlust üksikute luuletajate suuruse ja väiksuse üle, nende järjestamise üle, ja selle üle, kas elavad kirjanikud on kuidagi väiksemad kui surnud. Sest ma usun, et üksiku inimese silmis, kellele lugemiselamus on tuttav, rändavad surnud kirjanikud elavate hulgas ja elavad oma teist elu. Selle inimese silmis on olemas vaid üksainus märk, mis on pressitud luulekujundisse – märk, et see kujund on sündinud nägemusest. Muudest vahetegemistest ta ei hooli. Ta ei oota suurt luuletajat. Temale on alati suur see kirjanik, kes kingib tema hingele midagi mõõtmatut. Ainus vahe, mida inimene teeb, on vahe poeetiliste raamatute ja loendamata muude vahel, mis on sündinud veidratest järeleaimamistest ja segaminiamistest. Aga neiski raamatutes austab ta poeetilise vaimu jäetud jälge ja võimalust, et neist võib langeda mõni kiir päris noortesse, päris tooretse hingedesse. Ta ei oota, et aeg leiaks mõnes kõneosavas kirjanikus, kõikidele küsimustele vastajas, heeroldis ja advokaadis, oma igavesti kehtiva sünteesi. Sest see süntees saab teoks inimeses endas ja temataolistes, tuhandes varjatud punktis, ja kuna ta on teadlik, et kannab endas aega, et ta on nagu kõik teised, üks kõigi nimel, üks inimene, üksikisik ja sümbol ühtaegu, siis tundub talle, et sealt, kust tema joob, peab kustutust leidma ka ajastu janu. Jah, kui inimene suudab pühenduda nägemusele ja suudab uskuda seda, mida kirjanik tal vaadata laseb – olgu see siis inimese kuju, elu tuim materia, kuhu ta on tunginud, või Orpheuse-näoline jube ilmum –, kui ta suudab sümboolselt läbi elada aja kõige salapärasemat sünditist, seda, mis on tekkinud terve maailma surve all ja millel lasub mineviku vari ning mis võpatab pealetungiva oleviku saladuste all, sellesama oleviku all, milles inimene kõike läbi elab; suutes tunnetada luuletust, seismograafilist kujutist, salajast teost, mis pärineb tollelt, kes on kõikide elavate asjade ori ja kes mängib iga õhuvärelusega, suutes tunda rõõmu aja kõige intiimsematest kujunditest, tajudes oma Mina iseendaga samastumas, hõljumas kindlalt kesk olemise vaba langemist, kaob inimesel aja mõiste ning nii tulevik kui ka minevik muutuvad üheksainsaks olevikuks.”¹

¹ H. von Hofmannsthal, Kirjanik ja praegune aeg. Ettekanne (1906). Rmt: H. von Hofmannsthal, Väikesi vaatlusi. Esseed, kõned. Tlk Katrin Kaugver. LR 2010, nr 3–4, lk 96.